

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kütiyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1932, s. 37-38; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 47-48; II, 25; Makkarî, *Nefhu'l-ğib* (nşr. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1949, IV, 3; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/1, s. 73-74; Hâlid es-Süfî, *Târîhu'l-'Arab fi'l-Endelüs*, Bîngazi 1980, I, 207; *Ahbar mecmû'a*, s. 29, 86-87; Hüseyin Münis, *Fecrû'l-Endelüs*, Riyad 1936, s. 320, 327, 333, 355-356, 604-605; E. Lévi Provençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 24; S. Vila, "el-Nombramiento de los walies de al-Andalus", *al-Andalus*, IV, Madrid 1936, s. 215-220; H. Miranda, "al-Hurr b. 'Abd al-Rahmân al-Thakafi", *EP* (Ing.), III, 587.

MEHMET ÖZDEMİR

HÜR el-ÂMİLİ (الحُرّ العَمَلِيّ)

Muhammed b. el-Hasen b. Ali
el-Hür el-Âmilî el-Meşgarî
(ö. 1104/1693)

Şii muhaddis ve fakih,
Ahhâriyye ekolünün
önde gelen temsilcilerinden.

8 Receb 1033'te (26 Nisan 1624) eski bir Şii ilim merkezi olan Cebeliâmil bölgesinin Meşgarâ köyünde doğdu. Kendisinin ve bazı akrabasının taşıdığı Hür lakabı, Kerbelâ'da şehid düşen Hür b. Yezîd er-Riyâhî'ye ulaşan neseplerinden dolayıdır. Babasının ve annesinin babası Şeyh Abdüsselâm b. Muhammed el-Hür ile babasının dayısı Şeyh Ali b. Mahmûd'un yanında öğrenimine başladı. Ardından yine Cebeliâmil'de bulunan Cebâ köyüne gidip Şeyh Hüseyin ez-Zahîrî ve Şeyh Zeyneddin b. Muhammed'in yanında öğrenime devam etti. Cebeliâmil'de kaldığı yaklaşık kırk yıl boyunca iki defa hacca gitti. Daha sonra Irak'taki imamların türbelerini ziyaret etmek için Cebeliâmil'den ayrıldı ve o devirde Arap Şii ulemâsı için büyük cazibesi olan İran'a geçerek İmam Ali er-Rızâ'nın medfun bulunduğu Meşhed'e yerleşti (1073/1663). Ölünceye kadar bu şehirde şeyhülislâm ve kâdilkudât makamlarını şahsında birleştirdi. Meşhed'de iken iki defa daha hacca gitti. İkinci seferinde İsfahan'a uğrayıp ülkenin siyasî ve dinî işlerinde büyük nüfuzu olan Muhammed Bâkir el-Meclisî ile görüştü; iki âlim hadis rivayeti konusunda birbirlerine icâzet verdiler. Âmilî aynı zamanda Safevî Hükümdarı Şah Süleyman'ın lutfuna mazhar oldu.

21 Ramazan 1104 (26 Mayıs 1693) tarihinde Meşhed'de vefat eden Hür el-Âmilî,

İmam Rızâ'nın türbesine yakın Mirza Ca'fer Medresesi'nin kapısının yanına defnedildi. Tarihçi olan kardeşi Ahmed de şeyhülislâm ve kâdilkudât makamlarına getirildi. Hür el-Âmilî, fıkıh ve akaidle ilgili meselelerde Kur'an ve Sünnet'i (imamların ahbârı) esas alıp akfî metotlara karşı çıkan Ahbâriyye ekolüne mensup olmakla birlikte Usûliyye'ye karşı mutedil bir yol takip etmiş, şöhretini de fakih olarak değil muhaddis olarak kazanmıştır.

Eserleri. Çeşitli konularda eser kaleme alan Hür el-Âmilî, vefatından yedi yıl önce yazdığı *Emelü'l-âmil*'deki otobiyografisinde (I, 141-154) yirminin üzerinde kitap ve risâlesinin adını vermektedir. Bahrânî, Hür el-Âmilî'nin çok sayıda eser kaleme almakla birlikte bunların titiz bir inceleme mahsulü olmadığını, ayrıca tertipten de yoksun bulunduğunu belirtmekte (*Lü'lü'tü'l-bahreyn*, s. 80), Hânsârî de bu değerlendirmeyi kaydettikten sonra söz konusu eksikliğin bütün Ahbâriyye mensuplarında görüldüğünü ileri sürmektedir (*Ravzâtü'l-cennât*, VII, 102). Âmilî'nin belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Tafşîlü vesâ'ilü's-Şî'a ilâ tahşîli mesâ'ilü's-Şerî'a*. Âmilî'nin en önemli eseri olup daha çok *Vesâ'ilü's-Şî'a* adıyla tanınmıştır. Şîa hadis külliyyatının dört ana kitabı (kütüb-i erbaa) yanında çok sayıda güvenilir kaynakta yer alan hadisleri bir araya getiren eser on sekiz yılda telif edilmiştir. Fıkıh bablarına göre düzenlenen eserdeki hadisler çeşitli rivayet yolları ve tam isnadlarıyla kaydedilmiş, müellif bazı ihtilâflı konularda kendi görüşlerini de kısaca belirtmiştir. Çeşitli baskıları yapılan *Vesâ'ilü's-Şî'a* (I-III, Tahran 1269-1271, 1283-1288, 1313-1314, 1323-1324) Abdürrahîm er-Rabbânî eş-Şirâzî tarafından yeniden neşredilmiştir (I-XX, Tahran-Kum 1376-1389, 1398; Beyrut 1412/1991). Eserin kaynaklarının, hadis ricâli ve diğer bazı konuların yer aldığı son bölümü *Hâtimetü Tafşîli vesâ'ilü's-Şî'a* adıyla Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâli tarafından ayrıca yayımlanmıştır (Kum 1412). Hür el-Âmilî, konunun uzmanları için büyük önem taşımakla birlikte umurun faydalanmasına pek uygun olmayan bu eseri, tekrarlar ve isnadları çıkararak *Hidâyetü'l-ümme ilâ ahkâmî'l-e'imme* (I-VII, Meşhed 1412-1413) adıyla ihtisar ettiği gibi kullanımını kolaylaştırmak için İbn Bâbeveyh'in *Men lâ yahduru'ül-fakih* adlı eserine telmihle *Men lâ yahduru'ül-imâm* adını verdiği bir de fihrist hazırlamıştır (Tahran 1323, 1376-1389, *Vesâ'ilü's-Şî'a* ile birlikte). Mirza Hüseyin Nûrî, bu eserde bulun-

mayan hadisleri toplayarak *Müstedrekü'l-Vesâ'il* (I-III, Tahran 1318-1321), Âyetullah Âgâ Hüseyin Burûcirdî de eserin bazı yanlışlarını düzelterek *Tehzîbü'l-Vesâ'il* adlı eserleri kaleme almışlar, bazı âlimler de eser üzerine şerh yazmışlardır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, IV, 353; XIV, 169-170). 2. *Bidâyetü'l-hidâye. Vesâ'ilü's-Şî'a'nın* kısaltılıp sadeleştirilmiş şekli olan eserde Kitap ve Sünnet'te hükümü bulunan farz (vâcip) ve haramlara yer verilmiştir. Birkaç defa basılan eser (Tahran 1270, 1318, 1325; Hind 1271; Leknev 1311) M. Ali el-Ensârî tarafından neşredilmiştir (Kum 1407). 3. *İşbâtü'l-hudât bi'n-nuşûs ve'l-mucizât*. Birçok kitaptan derlenen ve Hz. Peygamber ile imamlara, onların faziletlerine dair 20.000'i aşkın hadis ihtiva eden eseri Seyyid Hâşim er-Resûlî yayımlamıştır (I-VII, Kum 1337-1339, Muhammed Nasrullah'ın Farsça tercüme ve şerhiyle birlikte). 4. *el-Cevâhirü's-seniyye fi'l-eḥādîsi'l-kudsîyye* (Tahran 1302; Nefes 1384; Beyrut 1402, 1405; bir değerlendirmeye için bk. Robson, XXII [1970], s. 1-13). Bir Şii muhaddis tarafından kutsî hadislerle dair yazılan ilk eser olup Sünnî âlimlerin kaleme aldığı kitaplarda da bulunan bazıları dışında eserdeki hadislerin çoğu Şîa doktrinini destekleyici mahiyettedir. 5. *el-İkâz mine'l-hec'a bi'l-burhân 'ale'r-rec'a*. Altmış dört âyet, 600'ü aşkın hadise ve diğer delillere dayanarak rec'at konusunun ele alındığı eser Hâşim er-Resûlî tarafından neşredilmiştir (Ahmed Cennetî'nin Farsça tercümesiyle birlikte, Kum 1381). 6. *el-Fevâ'idü't-Tûsiyye*. Bazı müşkil hadisler ve Tûs'ta kendisine sorulan zor meselelere dair olup Seyyid Mehdi el-Lâciverdî ve Muhammed Dürûdî tarafından yayımlanmıştır (Kum 1403). 7. *Emelü'l-âmil* (Tahran 1302, Muhammed b. İsmâil el-Hâirî'nin *Münthe'el-makâl*'i ile birlikte; Tahran 1306, Muhammed b. Ali el-Esterâbâdî'nin *Menhecü'l-makâl*'i ile birlikte; nşr. Seyyid Ahmed el-Hüseynî, I-II, Necef-Bağdat 1385/1965; Kum 1362 hş.). Cebeliâmil bölgesinde yetişen ulemânın biyografisi hakkındadır. I. ciltte bu bölgeye mensup 200'ü aşkın kişiye, II. ciltte ise bölge dışından Ebû Ca'fer et-Tûsî'den müellifin zamanına kadar 1000'in üzerinde müteahhirin devri âlimine yer verilmiştir. Hasan es-Sadr (*Tekmiletü Emelî'l-âmil*, nşr. Ahmed el-Hüseynî, Kum 1406) ve diğer bazı âlimler bu esere zeyil yazmışlardır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, III, 337-339; IV, 411; Salati, LXII [1988], s. 8-9). 8. *el-Fuşûlü'l-mühimme fi uşûli'l-e'imme* (Tebri-

1324; Necef 1378). Akaid, usûl-i fıkıh, fû-rû-i fıkıh, tıp gibi konularda naslara dayalı küllî kaidelere dair olup 1000'i aşkın babdan meydana gelmiştir. 9. *eş-Şahîfetü's-sânîyetü's-Seccâdiyye* (Bombay 1311; Kahire 1322). 10. *Risâletü'l-İsnâ'âşeriyye fi'r-red 'ale's-sûfiyye* (nşr. Muhammed Dürûdî, Kum 1400). Tasavvuf ehline ve çeşitli görüşlerine karşı yazılmış olup 1000 civarında hadis ihtiva etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü's-Sîra* (nşr. Abdürrahîm Rabbânî Şîrâzî), Tahran 1376-89, neşredenin girişi, I, yz-kh; a.mlf., *Emelü'l-Âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Necef 1385/1965, I, 141-154; Bahrânî, *Lü'lü'tü'l-bahreyn* (nşr. M. Sâdik Bahrûlölüm), Beyrut 1406/1986, s. 76-80; Muhammed b. Süleyman et-Tünûkâbûnî, *Kıssa's-süle-mâ*, II, 542; *Suppl.*, II, 578-579; Abbas el-Kummî, *Fevâ'idü'r-Rezeviyye*, Tahran 1327/1948, s. 473-477; a.mlf., *el-Künâ ve'l-elkâb*, Tahran 1989, II, 176-177; Tebrizî, *Reyhânetü'l-edeb*, II, 31-33; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *Muṣaffa'l-makâl*, Tahran 1378, s. 401-402; a.mlf., *ez-Zer'â ilâ te-şânîfi's-Sîra*, Beyrut 1398, I, 111-112, 350; II, 506-507; III, 337-339; IV, 352-355, 411; V, 271; XIV, 169-170; XXV, 171-172; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riğâzû'l-ulemâ' ve hîyâzû'l-fuzalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 63-75; Hânâbâ, *Fihrist*, s. 17, 92, 109, 119, 178, 260, 670, 840, 989; *A'yânü's-Sîra*, IX, 167-171; J. Robson, "A Shi'a Collection of Divine Traditions", *Glasgow University Oriental Society Transactions*, XXII, Cambridge 1970, s. 1-13; M. Salati, "La takmila Amal al-Âmil di Hasan as-Sadr (1272-1354/1856-1935)", *RSO*, LXII (1988), s. 7-24; G. Scarcia, "al-Hurr al-Âmilî", *El²* (İng.), III, 588-589; Dihhudâ, *Luğatname*, XI, 441; J. Van Ess, "Amal al-Âmil", *Elr.*, I, 917-918.

HAMİD ALGAR

bu kişinin Hızır olduğunu söyleyerek İbn Abbas'ı desteklediği kaydedilmektedir (Buhârî, "İlim", 16, 19; Müslim, "Fezâ'il", 174). Hür b. Kays'ın müellefe-i kulûbdan olan amcası Uyeyne b. Hısn'ı onun ısrarı üzerine Hz. Ömer'in huzuruna çıkardığı, kaba davranışlarıyla tanınan Uyeyne'nin Hz. Ömer'e kendilerine yeteri kadar ih-sanda bulunmadığını ve adaletli davranmadığını söylediği, Hz. Ömer'in sinirlenmesi üzerine Hür b. Kays'ın, "İnsanların kusurlarını bağışla, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir" (el-A'râf 7/199) meâlindeki âyeti hatırlatarak onu sakinleştirdiği bilinmektedir.

Muhammed b. Zekerıyyâ el-Gallâbî (ö. 290/903) Hür b. Kays'ın oğlunun Şîa, kızının Harûriyye, karısının Mu'tezile, kız kardeşinin Mürcie mezhebine mensup olduğunu ileri sürmüştü de (İbnü'l-Esir, I, 472) sözü edilen mezheplerin sahâbe nesli döneminde henüz oluşmadığı, ayrıca Dârekutnî'nin Gallâbî'yi güvenilir bulmayıp hadis uydurduğunu söylediği (İbnü'l-İmâd, II, 206) dikkate alındığında bu iddianın mesnetsiz olduğu anlaşılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 116; Buhârî, "Enbiyâ", 27; "İlim", 16, 19, "İftisâm", 2, "Tefsirü'l-Kur'ân" 7/5, "Tevhîd", 31; Müslim, "Fezâ'il", 174; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 297; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 388-389; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Esmâ'ü'l-müb-herme* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid), Kahire 1405/1984, s. 430-431; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 471-472; IV, 331; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 324; III, 55; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 206; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 336-338.

KEMAL SANDIKÇI

(Taberî, V, 401). Hür b. Yezîd'in birliğiyle Hz. Hüseyin'in kafillesi Kûfe yakınlarındaki Zûhusûm'de karşılaştılar. Hz. Hüseyin, yolculuğunun sebebini Kûfeliler'in kendisine gönderdiği davet mektuplarını göstererek açıklamaya çalıştıysa da Hür böyle bir şeyden haberinin bulunmadığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Hüseyin geri dönmek istedi, fakat Hür ancak Medine ve Kûfe dışındaki bir yere gitmesine izin verebileceğini bildirdi. Anlaşma sağlanamayınca kafilâ önde, askerler arkada tekrar yola çıktılar ve Ninevâ bölgesindeki Kerbelâ'ya ulaşınca burada konaklamaya mecbur edildiler (2 Muharrem 61/2 Ekim 680). Çünkü Ubeydullah Hür b. Yezîd'e kafilenin sarp ve müstahkem yerlere sığınmasına engel olmasını ve Fırat nehriyle irtibatını kesmesini emretmişti.

Ubeydullah b. Ziyâd, Rey valiliğine getirilen Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'a da Hz. Hüseyin üzerine yürüyerek kısa sürede bu meseleyi halletmesini istedi. 9 Muharrem 61 (9 Ekim 680) günü Hz. Hüseyin üzerine yürümek için hazırlık yapan Ömer b. Sa'd, Temîm ve Hemdân birliklerinin başına Hür b. Yezîd'i getirdi. Hz. Hüseyin'e karşı savaşmak istemeyen Hür, Ömer b. Sa'd'ı saldırı planından vazgeçirmeye çalıştıysa da başaramadı. Hz. Hüseyin'in savaş başlamadan önce yaptığı konuşma üzerine onun saflarına geçti ve yaptıklarından dolayı özür diledi; daha sonra da kahramanca vuruşarak şehid düştü. Hür b. Yezîd'in soyundan gelen Hamdullah el-Müstevfî, onu bu çarpışmadaki ilk şehid olarak kaydeder ve kabrinin Kerbelâ'da olduğunu söyler (*Nühzetü'l-kulûb*, s. 32; a.mlf., *Târîh-i Güzide*, s. 264-265).

BİBLİYOGRAFYA :

Dîneverî, *Aḥbârü't-tivâl*, s. 245-259; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 401-428; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 34-35, 66-77; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Maḳâtilü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 110-113; İbn Şehrâsûb, *Menâkıbü Âli Ebî Tâlib*, Beyrut 1405/1985, IV, 94-101; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 14-23, 36-78; Müstevfî, *Nühzetü'l-kulûb* (Strange), s. 32; a.mlf., *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 264-265; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 14-23; İbn Hacer el-Heytemî, *eş-Şavâ'ikü'l-muhrika*, Kahire 1375, s. 194-196; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Beyrut 1964, I, 398-399; Meclisî, *Bihârü'l-enuâr*, Beyrut 1983, XLIV, 374-380; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 172; M. Mâhir Hammâde, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye ve'l-edebiyye*, Beyrut 1987, s. 91-93; Murat Sarıçık, "Kerbelâ Olayında el-Hurr b. Yezîd ve Hz. Hüseyin'le Mücadelesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Isparta 1995, s. 103-148; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 58; M. J. Kister, "al-Hurr b. Yezîd", *El²* (İng.), III, 588.

MURAT SARICIK

HÜR b. KAYS

(الحَرّ بن قيس)

el-Hurr b. Kays b. Hısn el-Fezârî

Hız. Ömer'in

danışma kurulunda yer alan sahâbî.

Necid bölgesinde bulunan Fezâre kabillesinden olup hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. 9 (630) yılında Tebük Gazvesi'nden sonra Medine'ye gelen Fezâre kabillesi heyetinde en küçük üye olarak bulunmuş ve Hz. Peygamber'in huzurunda müslüman olmuştur. İsabetli görüşleri sebebiyle Hz. Ömer'in danışma kurulunda yer alan Hür b. Kays Kur'an ve tefsir ilminde otorite kabul edilmektedir. Hz. Mûsâ'nın aramaya çıktığı kişinin (el-Kehf 18/60-82) Hızır olup olmadığı konusunda Abdullah b. Abbas'la tartıştığı, bu hususta kendisine başvurdukları Übey b. Kâ'b'ın

HÜR b. YEZİD

(الحَرّ بن يزيد)

el-Hurr b. Yezîd et-Temîmî

er-Riyâhî el-Yerbû'î

(ö. 61/680)

Kerbelâ Vak'ası'nda

Hız. Hüseyin'in tarafına geçen
Emevî kumandanı.

Temîm kabillesine mensuptur. Kaynaklarda, Irak Valisi Ubeydullah b. Ziyâd tarafından Hz. Hüseyin'e karşı gönderilen öncü süvari birliğinin kumandanı olarak gösterilir. Hz. Hüseyin'in aile fertleri ve bazı taraftarlarıyla birlikte Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıktığını haber alan Ubeydullah b. Ziyâd, 1000 kişilik bir kuvvetin başına getirdiği Hür b. Yezîd'i onun hareketini takip etmekle görevlendirdi. Diğer bir rivayete göre ise bu görevi veren Kûfe sâhibü's-şurtası Husayn b. Nümeyr'dir